

punitivos, mermaron aquella realitat històrica, cuyos santuaris van molt més allà del fonament religiós, pues constitueixen la organització sociopolítica de les comunitats itàliques, especialment la samnita, idees que el propi Testa insiste en remarcar (p. 39, 56-57).

De este mode, y una vegada introduïdes les directrius bàsiques, el autor analitza la major part de les camps y de les elements propis de la religió samnita, inclosos aquells de tipus teològic, lo qual ajuda a tenir una idea clara de les problemàtiques principals, tant al interessat com al especialista. Asimismo, el etnògraf complementa ditsos acerquaments con numerosa bibliografia, que otorga a su obra un caràcter riguroso y accesible. No obstante, su trabajo esconde una constante, que es la defensa de su hipótesis comparativa, novedad intrínseca, dando argumentos en favor del íntimo vínculo existente con otras religiosidades.

En definitiva, la obra de Alessandro Testa es ambiciosa y consigue lo que pre-

tende. De este modo, confirma su principal hipótesis, consistente en aceptar la religiosidad estudiada como básica para entender el mundo samnita y el concomitante, todo ello desde la comparativa etnográfica. Para ello define dicha religiosidad samnita, se acerca a la información disponible y añade bibliografía e ilustraciones para darle mayor rigor. Asimismo, va más allá del estudio histórico, pues su formación como antropólogo le permite responder a cuestiones difíciles a partir de métodos etnográficos. En definitiva, Testa logra, con la mezcla de disciplinas y metodologías, una renovada visión de la religiosidad samnita y, en realidad, del mundo heredero de la Antigüedad, siendo su obra un buen punto de partida para aproximarse a la compleja realidad itálica.

Carlos Heredia Chimeno
Kyoto Prefectural University

DEMOULE, Jean-Paul

Mais où sont passés les indo-européens?: Le mythe d'origine de l'Occident
París: Éditions du Seuil, coll. «La librairie du XXIe siècle», 2014, 752 p.
ISBN 978-2-02-029691-5

L'autor d'aquesta obra¹ és Jean-Paul Demoule, arqueòleg i historiador francès, professor emèrit d'història i protohistòria europea a la Universitat de París I (Panthéon-Sorbonne). Les seves publicacions tracten fonamentalment sobre la neolització d'Europa i sobre l'edat del ferro, així com sobre la història i el paper social de l'arqueologia.

Mais où sont passés les indo-européens? és una presentació crítica i exhaustiva dels fonaments (arqueològics, lingüístics, antro-

pològics, etc.) de les diferents teories sobre l'hipotètic poble originari associat a la família lingüística indoeuropea. El seu punt de partida, que es va reiterant al llarg de l'obra en forma de recordatori, és el de la possibilitat d'interpretar aquesta qüestió a través de nous models més satisfactoris, per bé que més complexos. A través d'una multitud de citacions il·lustratives de diferents autors, obres i pensaments, constitueix un recull del conjunt de teories, suposicions i posici-

1. Ha aparegut una reedició revisada i augmentada d'aquesta obra (París: Éditions Points, coll. «Points. Histoire», núm. 525, 2017, 826 p., ISBN 978-2-7578-6591-0). La present ressenya és de la primera edició.

onaments que s'han desenvolupat respecte a la qüestió del poble originari indoeuropeu i la seva pàtria, problema que s'arrossega des de fa més de dos segles.

El llibre consta de tres apartats principals —tres «mouvements»—, precedits per una secció d'obertura i seguits per una de cloenda, que es divideixen en capítols, encetats tots per una llista dels temes tractats a continuació. Es tracta, doncs, d'una organització molt clara i útil per cercar-hi una qüestió concreta, ja que totes es troben minuciosament etiquetades.

En el pròleg inicial s'exposa la intenció d'arribar a les arrels del «mite dels indoeuropeus» i de portar a la llum la inconsistència dels nostres coneixements sobre aquest tema. Al final, l'autor resumeix a grans trets dotze tesis canòniques sobre els indoeuropeus, base sobre la qual centrarà la seva anàlisi crítica posterior.

En un primer capítol introductor (p. 17-36) hom presenta els inicis dels estudis indoeuropeus, una les grans «épopées scientifiques», fent un repàs dels diferents estudiosos que van adonar-se de les similituds entre les llengües que avui anomenem *indoeuropees*, remuntant fins al Renaixement, amb la voluntat de donar-los a conèixer a tots, més enllà dels que han passat a la història com a descobridors, i de fer prendre consciència de la competència discreta entre les diferents nacions per fer-se amb el mèrit d'aquest descobriment.

A continuació es presenta la matèria estructurada en tres parts. Continuant amb el format de resseguiment històric ja encetat, es van analitzant al llarg de l'obra les aportacions dels diferents estudis i ciències implicats en el problema indoeuropeu: la lingüística, la història, l'arqueologia, la mitologia i l'antropologia biològica, bàsicament.

El primer apartat (o «mouvement») pròpiament dit, que porta per títol «Tout est résolu!» (p. 37-138, cap. 2-4), engloba el període entre els anys 1814 i 1903. Consta de tres capítols que fan un recorregut des dels orígens —alemanys— de la gramàtica comparada de les llengües indoeuropees

fins a la constitució dels primers models i del primer arbre de les llengües per part d'un botànic alemany darwinia. S'hi introdueix la qüestió problemàtica de la localització de la *Urheimat* indoeuropea i el seu desplaçament des de l'Índia fins a Europa. S'hi exposen també les primeres imatges que es van conformar dels «aris primitius» a través de l'aparició de la paleontologia lingüística i dels avenços en les investigacions històriques i arqueològiques, amb la qual cosa s'elimina de mica en mica la idealització primera del poble, considerat «elegit» i usat posteriorment per la ideologia nazi com a justificació d'una pretesa superioritat racial.

Els apartats segon i tercer reflecteixen la divisió que fa l'autor de la història del segle XX en general, així com de la qüestió indoeuropea en particular, a partir d'un punt d'inflexió: l'episodi d'Auschwitz. Així doncs, el segon apartat —títol «Crimes et errements» (p. 139-267, cap. 5-8)— analitza, a través dels quatre capítols següents, la història dels estudis indoeuropeus des de l'any 1903 fins al 1945 amb una gran concentració de fets, personatges i dates, però també amb una gran minuciositat en les referències. Al llarg d'aquest apartat, Demoule insisteix en la permanència, en el pensament de la majoria de lingüistes i arqueòlegs, de la concepció guerrera i conqueridora del poble originari, tot i l'avenç de les investigacions, que suggereixen clarament —segons l'autor— models més complexos. En especial assenyalava els motius polítics que s'amaguen rere algunes afirmacions sobre els indoeuropeus, i les disputes nacionals que es mesclen i que interfereixen en la ciència, sobretot pel que fa a la rivalitat entre França i Alemanya. Però l'autor no cau en generalitzacions perilloses, al contrari: s'encarrega de subratllar el caràcter anecdòtic d'allò que ho és, com en el cas de la influència del nazisme en la recerca del món indoeuropeu —per bé que en faci un repàs de les manifestacions en tots els països: «on objectera que la plupart des linguistes et des archéologues continuèrent leurs recherches indo-européennes bien loin

du nazisme, sinon en opposition avec lui» (p. 141).

El tercer apartat, el més extens amb diferència, que continua a partir de l'any 1945, reprèn el títol del primer amb una modificació: «Tout est re-résolu!» (p. 269-550, cap. 9-18). Els primers capítols exposen detalladament el ressorgiment de l'extrema dreta a partir de l'any 1960 i la influència de les concepcions racistes en la recerca dels indoeuropeus, ja que aquestes ideologies troben interès en la localització de la *Urheimat*. En definitiva, denuncia que «tout au long du XIXe siècle, comme dans la première moitié du XXe, recherches et débats avaient souvent eu pour véritable enjeu, derrière le masque apparent de la science, la justification du racisme et de l'inégalité entre humaines» (p. 316).

L'onzè capítol (p. 319-343) exposa l'estat actual de l'arqueologia i dels coneixements que ens ha permès. Al final, davant d'aquest panorama arqueològic, transmet la voluntat d'exposar a continuació els arguments i els punts febles de les hipòtesis proposades i vigents actualment, en referència a les quals insisteix que són fruit de «la perpétuation d'hypothèses antérieures» (p. 343). Dedicava un espai a defensar el seu punt de vista crític, segons el qual es tracta de teories massa simples, opinió titllada d'extremista i absurda per alguns estudiosos. Acaba indicant els dos punts al voltant dels quals considera que hauria de girar tota teoria: la consistència de l'existència d'un poble originari indoeuropeu i els rastres de les migracions d'aquest. A continuació, primerament, destina un breu capítol (12, p. 345-351) a presentar les teories més minoritàries («et si les Indo-Européens avaient toujours été la?») i després analitza en profunditat i amb un enfocament especialment crític els fonaments arqueològics i lingüístics sobre els quals recolzen les dues teories més extensament acceptades i amb més repercussió: la que defensa la ubicació de la pàtria originària al Pròxim Orient, representada per Colin Renfrew (13, p. 353-383), i la que la situa a les estepes del

nord del mar Negre, representada per Marija Gimbutas (14, p. 385-425).

Després de tractar la qüestió dels orígens i de les rutes migratòries dels pobles i de les cultures associats a les diferents branques (15, p. 427-468), seguidament estudia la qüestió indoeuropea des de la perspectiva de dues disciplines més, que compara amb els testimonis arqueològics: primerament, la mitologia comparada, arran de la qual dedica un capítol sencer a Georges Dumézil (16, p. 469-504); en segon lloc, la lingüística, de la qual tracta la metodologia i la consistència de les reconstruccions i de la paleontologia (17, p. 505-527). Constata la manca de consens general pel que fa a les reconstruccions o a qualsevol representació arbòria de les llengües, fins a posar en dubte fins i tot l'existència d'una llengua indoeuropea originària, o si més no dels nostres coneixements sobre aquesta. Finalment, l'últim capítol d'aquest apartat (18, p. 529-550) està dedicat a qüestionar els fonaments de les consideracions típiques respecte al caràcter i a la forma de vida del poble originari.

La conclusió d'aquest darrer dels apartats principals subratlla de nou el caràcter massa simple i reduccionista de la teoria de les estepes en concret, si bé en reconeix la facilitat d'explicació i de comprensió, qualitat que segurament n'ha provocat la llarga tradició, però que no hauria d'impedir la possibilitat d'emetre noves hipòtesis.

Per últim, i com a cloenda, trobem el «Final et réouverture», constituït per l'últim capítol (19, p. 553-591), que tanca el cercle de moviments alhora que cerca obrir definitivament noves perspectives i camins possibles en la creació de models i d'hipòtesis més complexos per explicar i comprendre aquest problema encara present. L'autor remarca la complexitat dels fets, amb la pluralitat corresponent d'interpretacions possibles, i recorda que encara som lluny de la solució del problema.

L'epíleg (p. 593-598) reafirma el caràcter insatisfactori dels models actuals davant el progrés de les disciplines implicades en la

qüestió. Proposa, doncs, el camí cap a una interpretació alternativa més convincent i pluridisciplinària, que s'adigui a la riquesa assolida pels nostres coneixements; camí que s'hauria de fonamentar en dotze antítesis que planteja en contraposició a les dotze tesis introduïdes a l'inici de l'obra.

En definitiva, Demoule vol demostrar que actualment cap de les hipòtesis proposades no recolza sobre proves sòlides, ni lingüístiques ni arqueològiques, així que planteja el canvi de tendències massa simplistes a favor de models que reflecteixin la complexitat dels fets.

Tot i no indicar les fonts d'informació concretes en alguns casos, es tracta, com queda palès, d'una obra construïda a partir d'una extensa tasca de recerca, documentació i contrastació i amb una metodologia

sistemàtica i acurada, com reflecteix el bon lligam de continguts entre unes i altres seccions. Cal destacar també el seu estil i les seves construccions entenedores, així com les bones contextualitzacions que acompanyen els fets als quals fa referència.

Així doncs, per totes aquestes característiques, aconsegueix de reeixir en la seva voluntat de fer prendre consciència de l'estat actual dels nostres coneixements sobre els indoeuropeus, de la manca de solidesa de les teories proposades fins ara i del camí que queda per fer.

Mariona Montes España
Universitat Autònoma de Barcelona

